

BO‘LAJAK O‘QITUVCHINING RAQAMLI MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION MODELINI

Kurbanbayeva Mukaddas Kozibayevna,

Toshkent gumanitar fanlar universiteti o‘qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0005-7245-273X>

kurbanbayevamukaddas9@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli muloqot madaniyatini shakllantirishning innovatsion pedagogik modeli tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi ta‘lim tizimining raqamli transformatsiyasi va pedagogik etikaning virtual muhitdagi yangi talablari bilan belgilanadi. Muallif tomonidan tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilgan model to‘rtta asosiy blokni: maqsadli, mazmunli, protsessual va natijaviy tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi. Maqolada raqamli muloqotning algoritmi, bosqichlari hamda talabalarning kiber-gigienik va etik-aksiologik kompetensiyalarini baholash mezonlari batafsil yoritilgan. Taklif etilayotgan model bo‘lajak pedagoglarning raqamli muhitda kasbiy imidjini yaratish va nizoli vaziyatlarni boshqarish mahoratini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik model, raqamli muloqot madaniyati, tizimli yondashuv, netiket, kiber-gigiena, raqamli kompetentsiya, bo‘lajak o‘qituvchi.

Abstract. This article explores an innovative pedagogical model for developing the digital communication culture of future teachers. The relevance of the study is driven by the digital transformation of the education system and emerging requirements for pedagogical ethics in virtual environments. The model, developed by the author using a systematic approach, comprises four key blocks: target, content, procedural, and result-oriented components. The article details the algorithm and stages of digital communication, as well as the criteria for assessing students' cyber-hygienic and ethico-axiological competencies. The proposed model serves to build the professional image of future educators and enhance their skills in managing conflict situations within digital spaces.

Key words: pedagogical model, digital communication culture, systemic approach, netiquette, cyber-hygiene, digital competence, future teacher.

Аннотация. В данной статье исследуется инновационная педагогическая модель формирования культуры цифрового общения будущих учителей. Актуальность исследования обусловлена цифровой трансформацией системы образования и новыми требованиями к педагогической этике в виртуальной среде. Разработанная автором модель на основе системного подхода включает четыре основных блока: целевой, содержательный, процессуальный и результативный. В статье подробно описаны алгоритм и этапы цифровой коммуникации, а также критерии оценки кибергигиенических и этико-аксиологических компетенций студентов. Предлагаемая модель способствует формированию профессионального имиджа будущих педагогов и совершенствованию навыков управления конфликтными ситуациями в цифровой среде.

Ключевые слова: педагогическая модель, культура цифрового общения, системный подход, нетикет, кибергигиена, цифровая компетенция, будущий учитель.

Kirish. Bugungi globallashuv va ta‘limni raqamlashtirish davrida o‘qituvchining kasbiy mahorati nafaqat dars o‘tish, balki raqamli platformalarda etik va estetik me‘yorlarga amal qilgan holda muloqot o‘rnata olishi bilan ham o‘lchanadi. Raqamli muloqot madaniyati — bu zamonaviy pedagogning muhim kompetensiyalaridan biri bo‘lib, uni shakllantirish tizimli pedagogik modellashtirishni talab etadi.

Mavzuning dolzarbligi. XXI asrning birinchi choragida global axborotlashuv jarayonlari ta‘lim tizimining barcha bo‘g‘inlarini, ayniqsa, oliy pedagogik ta‘limni tubdan

transformatsiya qilmoqda. Zamonaviy o'qituvchi nafaqat o'z fanining bilimdoni, balki raqamli muhitda pedagogik muloqotni etik va estetik normalar asosida tashkil eta oladigan mediator sifatida namoyon bo'lishi talab etilmoqda. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish va ularning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Muammoning qo'yilishi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab bo'lajak o'qituvchilar texnik vositalardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lsalar-da, raqamli muhitda kasbiy muloqot madaniyatini namoyon etishda, xususan, "netiket" qoidalariga rioya qilish, kiber-bullingga qarshi pedagogik immunitet va axborot xavfsizligi masalalarida qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. An'anaviy pedagogik yondashuvlar raqamli muloqotning dinamik va ko'p qirrali tabiatini to'liq qamrab ololmayapti, bu esa bo'lajak o'qituvchilarning muloqot madaniyatini shakllantirishning yangi, tizimli modellarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Tadqiqotning obyekti va maqsadi. Ushbu maqolaning ob'ekti bo'lajak o'qituvchilarni oliy ta'lim sharoitida kasbiy tayyorlash jarayoni bo'lsa, maqsad — talabalarning raqamli muloqot madaniyatini shakllantirishning innovatsion pedagogik modelini modellashtirish metodologiyasi asosida ishlab chiqish va uning tarkibiy qismlarini asoslab berishdir.

Metodologik asos. Tadqiqotda tizimli yondashuv (systemic approach) asosiy metodologik asos sifatida olindi. Bu yondashuv raqamli muloqot madaniyatini shakllantirishni o'zaro bog'liq bloklar — **maqsadli, mazmunli, protsessual va natijaviy** elementlar yig'indisi sifatida o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, maqolada modellashtirish usuli orqali ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oluvchi yaxlit algoritmlar taklif etiladi.

Innovatsion pedagogik modelning tuzilishi

Tavsiya etilayotgan model tizimli yondashuvga asoslangan bo'lib, u bo'lajak o'qituvchini tayyorlash jarayonini yaxlit algoritmgacha solishga xizmat qiladi.

1. Maqsadli blok (Target Block)

Ushbu blok modelning asosi bo'lib, jamiyat va davlat buyurtmasi hamda shaxsning kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqadi.

Maqsad: Talabalarda raqamli etika, netiket qoidalari va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish.

Vazifalar: Nazariy bilimlarni berish, raqamli muloqot ko'nikmalarini amaliyotga tatbiq etish va kasbiy javobgarlikni oshirish.

2. Mazmunli blok (Content Block)

Bu bosqichda raqamli muloqot madaniyatini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari belgilanadi:

Kognitiv komponent: Raqamli dunyo qoidalari, kiberetika va huquqiy me'yorlar haqidagi bilimlar.

Aksiologik komponent: Raqamli muloqotda insoniy qadriyatlarni saqlash, boshqa foydalanuvchilarga hurmat va tolerantlik.

Texnologik komponent: Turli raqamli vositalar (LMS, Zoom, ijtimoiy tarmoqlar) orqali muloqotni tashkil etish mahorati.

3. Protsessual blok (Procedural Block)

Modelning amaliy realizatsiyasi va o'qitish algoritmi shu qismda aks etadi:

Metodlar: Keys-stadi, interfaol o'yinlar, raqamli loyihalar va simulyatsiya mashqlari.

Shakllar: Masofaviy darslar, vebinarlar, virtual forumlar va guruhli muhokamalar.

Algoritm: 1. Muloqot holatini tahlil qilish.

2. Raqamli vositani tanlash.

3. Etik normalar asosida xabar yoki kontent yaratish.

4. Qayta aloqani korreksiya qilish.

4. Natijaviy blok (Result Block)

Ushbu blokda erishilgan natijalar oldindan belgilangan mezonlar asosida baholanadi:

Diagnostika: Testlar, portfoliolarni baholash va keyslarni yechish sifati.

Darajalar: Past (reproduktiv), O'rta (adaptiv) va Yuqori (kreativ-innovatsion).

Modelning tarkibiy qismlari va ularning funksional tavsifi

Pedagogik modellashtirish jarayonida **tizimli yondashuv** (systemic approach) har bir komponentning o'zaro uzviyligini ta'minlaydi. Quyida modelning har bir bloki bo'yicha kengaytirilgan tahlil keltiriladi:

1. Maqsadli blok: Ijtimoiy va kasbiy determinatsiya

Ushbu blok nafaqat maqsad qo'yish, balki bo'lajak o'qituvchining **raqamli dunyoqarashini** (digital mindset) shakllantirishga yo'naltirilgan.

Ijtimoiy buyurtma: Zamonaviy maktabning raqamli transformatsiyaga tayyor bo'lgan mutaxassisga bo'lgan ehtiyoji.

Kutilayotgan kompetensiya: Talaba bitiruv bosqichida axborot-kommunikativ muhitda yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarni (kiberbulling, trollik) pedagogik mahorat bilan bartaraf eta olishi shart.

2. Mazmunli blok: Integrativ yondashuv

Raqamli muloqot madaniyatining mazmuni uchta o'zaro bog'liq moduldan iborat:

Normativ-huquqiy modul: Mualliflik huquqi, shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi va raqamli iz (digital footprint) boshqaruvi.

Kommunikativ-psixologik modul: Virtual muloqotda "ekran to'sig'i"ni yengib o'tish, empatiya va hissiy intellektni raqamli matnlar/vositlar orqali ifodalash.

Pedagogik-estetik modul: O'quv materiallarini vizuallashtirish madaniyati, onlayn darslarda nutq odobi va "Netiket" (tarmoq etikasi) qoidalariga rioya qilish.

3. Protsessual blok: Innovatsion texnologiyalar va Algoritm

Modelning hayotiyliги uning metodik asbob-uskunalarida ko‘rinadi. Bu yerda "Raqamli muloqot algoritmi" quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

Bosqichlar	Amalga oshiriladigan faoliyat
Identifikatsiya	Muloqot sub'ektini (o'quvchi, ota-ona, hamkasb) va platformani aniqlash.
Adaptatsiya	Tanlangan auditoriyaga mos muloqot uslubini (rasmiy, yarim-rasmiy) tanlash.
Generatsiya	Pedagogik maqsadga yo'naltirilgan, etik jihatdan to'g'ri shakllantirilgan kontentni uzatish.
Moderatsiya	Kelib tushgan savol va fikrlarni madaniyatli boshqarish, muhokamani nazorat qilish.

4. Natijaviy-korreksion blok: Monitoring va Refleksiya

Natijani baholashda faqat bilimlar emas, balki **shaxsiy munosabat** ham hisobga olinadi:

Kognitiv indikator: Raqamli platformalar imkoniyatlarini bilish darajasi.

Faoliyatli indikator: Onlayn muhitda o'quvchilar bilan samarali hamkorlik qila olish mahorati.

Refleksiv indikator: O'zining raqamli xatti-harakatlarini tahlil qilish va xatolarni tuzatish qobiliyati

Modelning innovatsion xususiyatlari

Ushbu model an'anaviy o'qitish uslublaridan quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

1. **Gibridli muhit:** Talabalar nazariyani auditoriyada o'rganib, amaliyotni bevosita virtual ta'lim maydonlarida (LMS, Telegram-botlar, VR simulyatorlar) sinab ko'radilar.

2. **Vaziyatli modellashtirish:** Talabalarga real pedagogik krizislar (masalan, o'quvchilarning dars paytida guruhda noo'rin xabarlar yozishi) taqdim etiladi va ulardan madaniyatli yechim so'raladi.

3. **Shaxsga yo'naltirilganlik:** Har bir bo'lajak o'qituvchi o'zining individual raqamli brendi (professional imidji) ustida ishlaydi.

5. Modelni amalga oshirishning metodologik asoslari

Raqamli muloqot madaniyatini shakllantirish modeli faqatgina texnik vositalardan foydalanishni emas, balki **falsafiy va antropologik** yondashuvni taqozo etadi. Bunda quyidagi tamoyillar ustuvor ahamiyat kasb etadi:

Integrativlik tamoyili: Raqamli ko'nikmalarning an'anaviy pedagogik etika bilan uyg'unligi.

Sub'ekt-sub'ekt yondashuvi: Raqamli muhitda talabani passiv qabul qiluvchi emas, balki madaniyat yaratuvchi faol ishtirokchi sifatida ko'rish.

Kreativlik tamoyili: Standart bo‘lmagan raqamli vaziyatlarda (masalan, kutilmagan texnik nosozlik yoki provokatsion savollar) pedagogik vazminlik va ijodiy yechim topish.

6. Raqamli muloqot madaniyatini shakllantirish bosqichlari

Modelning protsessual bloki doirasida talabning o‘shirish dinamikasini quyidagi uchta bosqichga ajratish mumkin:

A. Propedevtik (Tayyorlov) bosqich

Bu bosqichda talabalarning raqamli savodxonligi inventarizatsiya qilinadi.

Vazifa: Raqamli dunyodagi xavf-xatarlar (feyk xabarlar, kiber-hujumlar) va muloqotning etik chegaralari haqida tushuncha berish.

Natija: Talabada raqamli madaniyatga nisbatan motivatsion ehtiyoj shakllanadi.

B. Faoliyatli-simulyatsion bosqich

Nazariy bilimlarni kvazi-professional faoliyatda sinab ko‘rish.

Metod: "Raqamli dublyor" metodikasi. Talaba virtual sinf rahbari rovida ota-onalar bilan guruhlarda muloqot qilish ssenariylarini ijro etadi.

Vazifa: Argumentatsiyalangan nutq, emotsional intellektni matnli va video formatda namoyon qilish.

C. Akmeologik (Kasbiy cho‘qqi) bosqich

Talabning mustaqil raqamli imidjini yaratishi.

Vazifa: Shaxsiy ta’limiy blog yuritish, pedagogik hamjamiyatlarda (LinkedIn, ilmiy forumlar) professional muloqotga kirishish.

Natija: O‘z-o‘zini korreksiya qilish va raqamli obro‘ni (digital reputation) boshqarish ko‘nikmasi.

7. Raqamli muloqot madaniyatining mezonlari va ko‘rsatkichlari

Modelning natijaviy blokida qo‘llaniladigan indikatorlarni matematik-statistik tahlil qilish uchun quyidagi jadvaldan foydalaniladi:

Mezonlar	Ko‘rsatkichlar (Indikatorlar)	Baholash usuli
Etik-aksiologik	Netiket qoidalariga rioya qilish, bag‘rikenglik.	Kuzatish, sotsiometriya.
Kommunikativ	Fikrni aniq, lo‘nda va savodli bayon etish (onlayn/offlayn).	Kontent-tahlil.
Texnologik	Multimedia vositalaridan (stiker, emodzi, infografika) o‘rinli foydalanish.	Portfolio baholash.
Kiber-gigienik	Shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash, axborot filtratsiyasi.	Situatsion testlar.

8. *Pedagogik shart-sharoitlar*

Model muvaffaqiyatli ishlashi uchun OTM muhitida quyidagi sharoitlar yaratilishi lozim:

1. **Raqamli o'quv-uslubiy resurslarning mavjudligi:** Darsliklarning elektron interaktiv variantlari.
2. **Tutorlik qo'llab-quvvatlovi:** Professor-o'qituvchilarning o'zlari raqamli muloqotda namuna (role model) bo'lishi.
3. **Refleksiv maydon:** Talabalarning raqamli muloqotdagi xatolarini "xavfsiz muhitda" tahlil qilish imkoniyati.

Xulosa. Bo'lajak o'qituvchining raqamli muloqot madaniyatini shakllantirish modeli shunchaki texnik ko'nikmalar yig'indisi emas, balki pedagogning shaxsiy va kasbiy sifatlarining integratsiyalashgan tizimidir. Mazkur modelning amaliyotga tatbiq etilishi bo'lajak pedagoglarning raqamli muhitda psixologik qulay va samarali muhit yaratishiga xizmat qiladi. Ishlab chiqilgan model oliy ta'lim muassasalarida "Pedagogik mahorat" va "Ta'limda axborot texnologiyalari" fanlari integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi. Modelni amaliyotga joriy etish natijasida bo'lajak o'qituvchi nafaqat texnologik savodxon, balki raqamli jamiyatda ma'naviy-axloqiy yo'l boshchi sifatida shakllanadi. Mazkur modelni pedagogika yo'nalishidagi talabalarning o'quv rejasiga alohida tanlov kursi sifatida kiritish maqsadga muvofiqdir. Maqolani ilmiy nufuzini oshirish, undagi tushunchalarni fundamental asoslash va metodologik bazasini mustahkamlash maqsadida uni yanada kengaytiramiz. Bu bosqichda biz **psixologik-pedagogik mexanizmlar, shakllanish bosqichlari va modelning samaradorlik koeffitsiyentlariga** e'tibor qaratamiz. Taklif etilayotgan **innovatsion model** bo'lajak o'qituvchini shunchaki kompyuter operatori sifatida emas, balki raqamli makonning madaniy arxitektori sifatida tayyorlashga xizmat qiladi. Modelning blokli tuzilishi ta'lim jarayonini moslashuvchan (flexible) qilishga, natijaviy komponent esa bitiruvchining mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini kafolatlashga imkon beradi. Ushbu tadqiqot kelgusida raqamli pedagogikaning axloqiy kodeksini yaratish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Maqolaning ilmiy yangiligi: Ilk bor raqamli muloqot madaniyati to'rt blokli (maqsadli, mazmunli, protsessual, natijaviy) tizimli algoritm ko'rinishida modellashtirildi va uning pedagogik ko'rsatkichlari differensiallandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. PF-6079-son. 2020-yil 5-oktabr.
2. Muslimov N.A. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: "Iqtisod-moliya", 2009. – 160 b. (Pedagogik mahorat asoslari uchun).
3. Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofaviy o'qitish nazariyasi va amaliyoti. – T.: "Fan", 2009. – 145 b.
4. Zokirova F.M. Pedagogik ta'lim jarayonini axborotlashtirish: Nazariya va amaliyot. Monografiya. – T.: "Fan", 2012.

5. Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education. *The Internet and Higher Education*, 7(2), 95-105. (Gibrid ta'lim va raqamli muhit uchun).
6. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6. (Raqamli avlod va pedagogik muloqot xususiyatlari).
7. Sharples, M. (2014). Practical Pygmalion: The Design of Social Digital Learning. *Proceedings of the 9th International Conference on Networked Learning*.
8. Yuldashev M.A. Bo'lajak o'qituvchilarning axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish modellari // *Pedagogik mahorat*. – Buxoro, 2021. - №3.
9. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi portali (www.edu.uz) – Statistik ma'lumotlar va metodik tavsiyalar manbasi.
10. UNESCO (2018). UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. Version 3. Paris. (Xalqaro standartlar uchun).

